

Hózsza Éva

· Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
· Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
· hozsaeva@eunet.rs

CSÁTH-ÜGYEK PALICSON

Egy szimpózium továbbgondolása

Csáth-issues in Palics

A 2012. év Csáth-émlékév volt, ennek jegyében szervezték meg a bajai főiskola emlékkonferenciáját. A Csáth-olvasás azonban továbbra is izgatja a szakmai köröket és a közönséget, ennek bizonyítéka az a tény, hogy a 2013. év elején már két Csáth-eseményről tudósíthatunk, két olyan találkozóról, amelyben Szabadka, Csáth Géza szülővárosa is kiemelt helyet kapott. 2013. január 21-én, a magyar kultúra napja alkalmából *A rejtelmes Csáth Géza* címmel a szabadkai Városi Könyvtár kiállítását szervezett a bajai Ady Endre Városi Könyvtárban és Művelődési Központban, amelynek keretében Csáth-rajzokat, valamint a Csáth-és Kosztolányi-kutatáshoz kapcsolódó szabadkai kiadványokat mutattak be, az ünnepélyes kiállításmegnyitó után pedig irodalmi est és filmvetítés következett.¹ Csáth bajai kötelékeivel magyarázható a közönség kiemelt érdeklődése, viszont nem csak ezzel. A február 8-án szervezett palicsi kerekasztal-konferencián szintén elhangzott az a megállapítás, amelyet a bajai cím nyomatékositott: Csáth titokzatosága, a vele kapcsolatos bizonytalanság, az olvasó „kezeből” való kisiklás, az önéletírással összefüggő rejtőzködés teszi a szerző szövegeit újra és újra aktuálissá. (Csáth ifjúkori naplója a rejtélyt Életnek nevezi, a dolgok tehát valahol egymáshoz kötődnek.) A palicsi könyvtárban évente megszervezett, már hagyományosnak tekinthető délelőtti kerekasztal-tanácskozás kezdeményezője a magyarországi Fiatal Írók Szövetsége (FISZ), a szervezők vendégeket hívnak, vitaindító előadásokról gondoskodnak, a szimpózium vizsgálatának tárgya pe-

¹ Az irodalmi est vendégei: Ágoston Pribilla Valéria, Dévavári Beszédes Valéria, Hózsza Éva. A kiállítás anyaga a 2009-ben kiadott kötethez kapcsolódott (Ágoston Pribilla Valéria, Hózsza Éva, Ninkov K. Olga szerk.: „Csak nézni kell ezeket a rajzokat...”. Csáth Géza földesi naplórajzainak és rajzfüzetének atlasza. Városi Könyvtár, Szabadka, 2009). A Városi Könyvtár kiadványai mellett az Életjel Könyvkiadó Csáth-kultuszhoz kötődő kiadványait és Beszédes Valéria révén a Dévavári-hagyatékban levő ismeretlen rajzokat is megtekinthette a közönség.

dig mindig Kosztolányi Dezső és Csáth Géza életműve. A 2013. évi összejövétel kizárólag a Csáth-életműre fókuszált, az összejövétel címe (*Csáth Géza, a művész, az ember és a művészetek hálózata*)² a folyamatban levő, a Csáth-naplók és -memoárok kiadását megelőző kutatásokra (is) utal. Különös varázsa van a palicsi helyszínnek, a szűk térben és körben megvalósuló együttgondolkodásnak, a fiatal írók és/vagy kutatók tömörülésének.

FELJEGYZÉSEK ÉS FONTOLGATÁSOK (NAPLÓ – NOVELLA – KOMPLEX – MÉM...)

A magyarországi Csáth-kutatásban pillanatnyilag a filológia problémája került előtérbe, ugyanis Szajbély Mihály révén folytatódik a budapesti Magvető Kiadó Csáth-sorozatának kiadása, ennek első lépése az ifjúkori naplók megjelenítése. A naplójegyzetek Csáth Géza életének záróakkordjaként ismét előtérbe kerülnek, Szirák Péter szerint fontosabb szerepet kapnak, mint a novellák.

A filológus korszerű olvasói pozíciójának meghatározásába az értelmezői művelet is beletartozik. Dobos István írja: „...annyit érdemes leszögezni, hogy a klasszikus szövegek kritikai kiadása nemcsak szöveggondozást, forrásfeltárást, de egyben újraértelmezést is jelent. A filológus saját korának szemszögéből is értelmezi a múlt örökségét. A sajtó alá rendező maga is befogadója a műnek. [...] A szöveg irodalmi olvasása elé vágyó filológus kénytelen belátni, hogy nem meríthet feltétlen autoritást a kézirat anyagából. A filológus a szöveg állandó javítására van ítélve. Nem jelent teljesen megbízható alapot az anyagszerű kézirat kibetűzése, az archeológiai leletek összeillesztése, átírása, a javítások reprodukálása, újra láthatóvá tétele sem. A lehető legpontosabb nyomtatott változat nyelvi konstrukciójának létrehozása azonban méltó interpretációs kihívás, s ennél többet nem tehet a filológus” (DOBOS 2012: 22, 26).

Csáth Géza (Brenner József) egy kötetben megjelenő, az eredeti szövegek alapján sajtó alá rendezett ifjúkori naplófeljegyzéseit (1897–1904) a vajdasági olvasók a szabadkai Életjel Könyvkiadó kiadványsorozataként, azaz Dévavári Zoltán kutatásai révén ismerik. Szajbély Mihály elismeréssel nyilatkozott a kötetekről, természetesen minden filológiai újrafeldolgozás újabb megfjtésekkel egészülhet ki. A palicsi vitaindító előadások azonban nem a fiatakori feljegyzéseket, hanem az első világháborús emlékiratok és az 1918–1919-es naplók filológiai problémáit járták körül. Molnár Eszter Edina szemléletes előadásából

² Vitaindító előadók: Szajbély Mihály és Molnár Eszter Edina, valamint Szirák Péter. A tanácskozás résztvevői: Bednancs Gábor (elnöklő), Bengi László, Bordás Sándor, Hózsza Éva, Kollár Árpád, Lapis József, Mészáros Márton, Nemeh Diána, Virág Zoltán. A konferencia vendége: Tolnai Ottó.

kiderült, hogy a világháborús emlékiratok rekonstrukciós kísérlete számos dilemmát vet fel. Kérdés az is, hogy egyáltalán hány emlékirat van, ha három „szövegben” gondolkodunk, akkor ezek milyen viszonyban állnak egymással, megfelelő-e az előző közlés sorrendje, mi hiányzik belőle? A Petőfi Irodalmi Múzeum kutatója szöveginterpretációra is vállalkozott, megállapításai közül a háború jósjeleinek vizsgálata emelhető ki.

Szajbély Mihály az 1918–1919-ből származó feljegyzések kapcsán a párhuzamos szövegekre összpontosított, hiszen bizonyos mozzanatok, történetek, napi események más helyen más nézőpontból kerülnek elő. A párhuzamosság (a szétírás?) a szétesés tüneteinek fokozatos felismeréséhez vezet. A jegyzetek rekonstrukciós kísérlete egy olyan Csáth-napló létrehozását eredményez(het)i, amely ily módon soha nem létezett, az egybeolvasás által szinte egy lélektani regény konstruálódhat.

Szajbély Mihály dolgozatában központi helyet kapott Csáth Géza hipochondersége, amelyet az orvos-író a családi örökséggel indokolt, feljegyzéseiben állandóan visszatér a félelem, álmában például saját halálának képe is megjelenik. A szemléltetett és interpretált szöveghelyek lehetőséget adtak a visszatérő metaforák és a morfinizmus kettős megítélésének befogadására, valamint Csáth Géza valláshoz való viszonyulásának továbbgondolására. A *Páciensek könyvében* fellelhető rajzokból is egyre inkább követni lehet Csáth transzcendenciához való kötődését, Szajbély szöveginterpretációja az Istentől várt közvetlen beavatkozás jelentőségére utalt. A filológus számára óriási fejtörést jelentenek a datálatlan naplójegyzetek, valamint a medialitás teoretikus kérdéseit előhívó szöveghelyezések, a szövegek kerete, például a kis notesz, a külön összehajtott lapokon rendezetlenül elhelyezkedő jegyzetek, a *tarisnyaként* szolgáló füzet, a köztes bejegyzések, a pácienseket számba vevő táblázatba beiktatott hétköznapi események. Szajbély Mihály intermedialitás randevúkkal foglalkozó könyve a szöveg keretének diskurzusa kapcsán éppen egy Csáth-példára utal, amely a naplókról szóló előadással is összefüggésbe hozható: „Csáth Géza *Trepov a boncolóasztalon* című klasszikus novellájának környezete például egészen más volt a Budapesti Napló 1906. szeptember 23-i számában, mint bármely más későbbi gyűjteményes kötetben, s ez nyilván befolyásolja értelmezését is. Trepovról akkor már napok óta hozta friss híreit a lap, és itt, a hírvonat keretei között – nem pedig novellának való helyen, a tárcában – közölte a szerkesztő Csáth írását. Talán nem joggal feltételezhető, hogy ilyen körülmények között az újságot lapozgató hajdani polgár számára a történet fikció-volta kevésbé lehetett hangsúlyos, mint a későbbi olvasónak” (SZAJBÉLY 2008: 36).

Szirák Péter novellavizsgálatának egyik kulcsszava az „életírás” volt, a kutató a naplók és a novellairás összetartozását hangsúlyozta, illetve a szétválaszthatatlan szétválaszthatóságának, valamint a „mediális irodalmiasság” és a komplex

fogalmának értelmezésére törekedett. A következő fontos utalás Csáthra, a „fogalmazóra” irányult. Freud hatása és Freud továbbgondolása, sőt test és tudat, lélek és tudat relációja szintén hangsúlyossá válik a novellák kapcsán. Ezek a lélektani vonatkozású, egymást feltételező, „párban járó” kapcsolódások Kosztolányi szemléletében és szövegeiben is megnyilvánulnak (BENGI 2012: 190).

Szirák Péter dolgozata különösen a csáthi ironia problémáját vizsgálta tüzeten *A kályha*, a *Tor* és a *Fekete csönd* című novellák példáján, a következők szempontjából kiemelhető, hogy Csáth esetében az ironia nem kódváltás, de a programozhatóság diskurzusával, irodalmi és nem-irodalmi összetartozásával, valamint a közeg, az ironia által megkettőzött távlat kérdésével függ össze. Szirák Péter megállapításai közül említést érdemel a Mikszáthról való leválás, a boldog és boldogtalan gyermekkor, az első és a harmadik személyű elbeszélő, a romantikához való kötődés, az álomban megnyilvánuló testiség sokrétű megközelítése, valamint az *Anyagyilkosság* nyitó mondatának interpretálása. A feljegyzés és a novella tehát a csáthi szövegvilágban összefonódik, a naplójegyzetekben gyakran megnyilvánul a lírai ihletettség, a szépirodalmi gondolkodásmód, sőt utólag folytathatjuk a sort: az „értelmező létviszony” kialakítása, „az értelmező nyelv” megújítása (KOVÁCS 2013: 76). Visszhangot váltott ki Csáth novelláinak újraolvasásra való készítése, ugyanis a főreferáló a záródó, programozott novellákat nem tartja igazán csábítónak és vonzónak arra, hogy újraolvassuk. Erről az irodalomtörténészek különbözőképpen vélekednek, a középiskolai és egyetemi oktatásban más a tapasztalat, ugyanis Csáthot a fiatalok még mindig olvassák.

Bengi László hozzászólóként a korai novellák újraolvasását tűzte ki célul, Csáth Géza *A sebész* és Kosztolányi Dezső *Istenítélet* című novelláit hasonlított össze. A komparatív vizsgálat középpontjába az ironikus létmód és a színházi metaforika értelmezése került, a végkövetkeztetésben pedig elhangzott az a megállapítás, miszerint kezdő novellistaként Csáth távlatnyitása érdekesebbnek tűnik, mint Kosztolányié. A további hozzászólások Csáth zenei írásaira és „meséire”, illetve a *bagolyra* (Bordás Sándor) mint alakzatra vonatkoztak. Virág Zoltán az oktatás esélyeire és az intertextuális mozgások sokaságára hivatkozott, gondolatfűzésének utólag *A tiszta ész klinikája* címet adta. A sok hivatkozás egész szövevényyé állt össze, a névhálóból Szent Ágoston, Janus Pannonius, a képzelt betegség nézőpontjából pedig Juhász Gyula neve érdemel említést.

Bednancics Gábor – mint szervező és elnöklő – egykori provokatív mondatára hivatkozott. A mondat így hangzott: „Csáth Géza dilettáns.” A mostani tanácskozás záróakkordja (az önburjánzást, a csáthi *Gesamtkunstwerk* hálószerűségét figyelembe véve) ez lett: „Csáth Géza mém.” A befogadó pedig továbbszöheti a szálakat, a „komplextől” Dawkins elméletéig, majd a „mémplex” felé haladhat: „Miként egy faj génállománya az egyes gének együttműködő szövetsége, a

kultúra és a hagyomány sem más, mint a mémek kooperatív együttese: egy-egy mémplex. Ezek a mémplexek azután időről időre változnak, felhalmoznak és elveszítenek tulajdonságokat, korábbi korokból származó tulajdonságokat pedig megtartanak” (SEBŐK 2003: 176).

A moderátor igazi záró mondata mégis (egy kicsit Mándy nyomán) így hangzott: „Benne vagyunk egy Csáth-novellában.” Tolnai Ottó ugyanis elmesélte a pesti klinika táblaleleplezésének anekdotikus történetét, amely *Grenadírmars* című kötetében is olvasható.

CSÁTH-KÖZEGBEN

Csáthot a tanácskozás felszólalói szerint bizonytalansága, titokzatossága teszi vonzóvá, viszont a mai tudományos gondolkodás szemszögéből fontos a művészetköziség, az intermedialitás és az interdiszciplinaritás kiemelése. A manapság előtérbe került elméletek, „a kultúra átváltozásai” tehát újabb megközelítések távlatait nyitják meg. A naplók, az orvosi naplók jelentősége a képiség szempontjából is megnövekedett. Csáth Géza életműve ily módon lehet a távoli olvasók és kutatók számára is vonzó terület. Szirák Péter említette annak a lengyel kutatonak a nevét, aki 2012. december 8-án védte meg doktori értekezését a Sorbonne-on (*Figures de la modernité. Théorie et pratique du texte dans les littératures d'Europe centrale [1900–1914] à travers les œuvres de Karol Irzykowski, Ladislav Klíma et Géza Csáth*), aki lehetővé tette a Philippe Lejeune szemszögéből is érdeklődést kiváltó csáthi önéletírás felfedeztetését. Mateusz Chmurski szakmai érdeklődését mi is kiemelhetjük, a rendkívül felkészült fiatal kutató egyébként Csáth Géza szülővárosában tanulmányozta a *Páciensek könyvét* és a kéziratokat, végigjárta a Csáth-színhelyeket, a palicsi allékat, Csáth szövegeit és a recepciót pedig eredetiben olvassa. Szabadkára érkezése előtt a bajai Csáth-konferencián tartott előadást. Sürgető lenne a doktori értekezés magyarra fordítása, a „külsős” látásmód megismerése. Chmurski 2012. április 28-án adott szabadkai interjújában fejtette ki Csáthtal való találkozásának előzményeit: „Csáth Géza írásaival Budapesten találkoztam, egy barátnőmnél találtam egy kötetet, Csáth Géza naplóit franciára fordítva [...] [érdekes megjegyezni, hogy a fordítás, amelyről szó van, annak a Thierry Loisel francia műfordítónak a munkája, aki néhány héttel ezelőtt a szabadkai Kosztolányi Napok vendége volt]. Nagyon megtetszett, és elkezdett érdekelni Csáth Géza, a doktori munkám témájául választottam még két író munkásságával együtt. Magyarul is el kellett kezdenem tanulni, 2009 óta tanulok magyarul. Hát, nem könnyű nyelv...” A kutató most egy lengyel nyelvű Csáth-antológián dolgozik.

A csáthi opus vonatkozásában továbbgondolható a naplók, emlékiratok és novellák összetartozása, hiszen a naplókban novellisztikus bejegyzések találha-

tók, de még annak kifejtését is megkockáztatom, hogy a táblázatokba illesztett „hétköznapi megjegyzések” novellaszüzséként is olvashatók. Az „életírás” a novellák térkontextusának nézőpontjából is vizsgálható, hiszen például *A bajnokban*, ebben a „topografikus szellemű szövegben”, amelynek nyitó mondata az én-elbeszélő gyermekkori emlékeit idézi fel, Vermes Lajos életrajzára és a palicsi olimpia történetére, „a pontosan elhatárolt helyszínekre” ismer rá az olvasó (vö. KOVÁCS 2011: 39–40), noha a teatralitás ebben a novellában is érvényesül. Novella és publicisztika közeledésének manapság időszerű problémája a Csáth-opusra is kiterjeszhető.

A hálógondolkodásba beletartozik a levelezés is, elég csak arra utalnunk, hogy a levelekben a színház iránti érdeklődés mennyire erőteljesen kifejezésre jut, ugyanakkor a Csáth-rajzok gyakori témája szintén a színház, a színpadkép, a teatralitás számos vonatkozása. Továbbgondolható Csáth Géza valláshoz való hozzáállása (a rajzok látószögéből is!), a fiatal Csáth Géza publicisztikájához viszonyítva itt is változás tapasztalható.

Zenei vonatkozásban, sőt zene és identitás tekintetében kiemelhető az éppen évfordulós Richard Wagner neve. Csáth Géza olyan felfedezéseket tesz a wagneri nyitánnyal kapcsolatban, amelyeket a mai zenetudósok is kutatnak. Baudelaire például a *Tannhäuser* nyitányának „érzéki részére” fogékony, a negatív „miszticizmust” és az *egymásba láncolódást* hangsúlyozza (LACOUÉ-LABARTHE 1997: 60–61). Oliver Sacks tanulmánya a *Rajna kincse* kapcsán kitér arra, ahogyan Wagner a nyitány létrejöttét magyarázza. Sacks a wagneri visszaemlékezés nyomán kutatja az alkotás rejtelseit. Kiemeli azt a lehetőséget, amikor az élmények esetleg egy nagyobb mű régóta keresett részeként jelennek meg (SACKS 2010: 266). Sacks szerint Wagner „nagy mestere volt a zenei érzelmek manipulációjának, és talán ez az oka annak, hogy egyesekre részegítő, másokra nyugtalanító hatással van zenéje” (SACKS 2010: 278). Csáthra nyilván mindkét tekintetben hatott. A rejtelmes vagy előttünk még mindig rejtőzködő Csáth sokirányú kutatása tehát még sokáig és nagyon sok nézőpontból folytatódhat, ugyanakkor az intertextusok továbbmozgása és „a mediális átfordulás művelete” (TAPODI 2012: 159) is nagyobb odafigyelést érdemel. A rendszeres szakmai kommunikáció lehetővé teszi a magyarországi, a vajdasági és más helyeken kialakult Csáth-recepció átjárhatóságát, egybefonódását.³

³ A szemléhez fűzött reflexiósor a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében folytatott kutatás eredménye.

IRODALOM

- BENGI László 2012. A tudatalatti és az öntudat rejtelmessége. Kosztolányi lélektani fölfogásáról. – Bengi László 2012. *Elbeszélt halál. Kosztolányi-tanulmányok*. Budapest, 181–197.
- DOBOS István 2012. A filológus olvas. A Kosztolányi Kritikai Kiadás tanulságai. – *Kalligram (Kosztolányi)*, XXI. évf., 2012. július–augusztus, 22–26.
- KOVÁCS Árpád 2013. A novelláról és Kosztolányi rövidprózájáról. A *Pesztrea* eseményvilága. – *Alföld*, LXIV. évf., 2013. január, 74–99.
- KOVÁCS Krisztina 2011. A köztesség és a totalitás terei Hunyady Sándor novelláiban (bérház, szanatórium, nyilvánosház). – *Évkönyv 2011 (Tanulmánygyűjtemény)*. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 32–41.
- LACQUE-LABARTHE, Philippe 1997. *Musica ficta. Wagner-olvasatok*. Fordította: Szabó László. Debrecen
- SACKS, Oliver 2010. *Zenebolondok. Mesék a zenéről és az agyról*. Fordította: Bobák Orsolya. Budapest, 263–327.
- SEBŐK Zoltán 2003. Parazita kultúra. – Sebők Zoltán 2003. *Élősködő kultúra*. Pozsony, 169–183.
- SZAJBÉLY Mihály 2008. *Intermediális randevúk a 19. században. Arany, Kemény, Jókai & Co. (Exkursus: Fényképíró úr Nádas Péter)*. Pécs
- TÁPAI Renáta 2012. Magyar íróról lengyel tollból franciául. Mateusz Chmurski fiatal lengyel irodalmár Szabadkán töltött néhány napot, hogy doktori munkája kapcsán Csáth Gézával foglalkozzon (interjú). – *Magyar Szó*, 2012. április 28.
- TAPODI Zsuzsanna 2012. Milyen esélye van az irodalomnak és az irodalomtanításnak a XXI. században? – *Létünk*, XLII. évf., 2012. 4. 156–162.